

R_eg_estrum tonsurarum
et aliorum ordinum
de la diòcesi de València

(1402 – 1421)

Edició a cura de
M.ª Milagros Cárcel Ortí

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

•
2022

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

© M.ª Milagros Cárcel Ortí, 2022

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2022

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Bisbe conferint el presbiterat.

Miniatura del *Pontifical* de Vidal de Blanes
(Biblioteca Capitular de València, ms. 119, f. 24r).

Coordinació editorial: Maite Simón

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN: 978-84-1118-097-9

Dipòsit legal: V-3878-2022

Impressió: Guada Impressors, S.L.

*Als meus germans Vicent i Jaume
i al meu marit, Joan*

*E*studi introductori

INTRODUCCIÓ

Les ordenacions sacerdotals constitueixen una font d'informació privilegiada per a l'estudi del clero en temps antics i molt especialment els medievals. Ofereixen, efectivament, elements prosopogràfics fonamentals per a qualsevol historiador que pretenga estudiar el teixit social eclesiàstic d'una diòcesi o d'un país, o determinar les seues dinàmiques i significats estadístics, en una determinada època. Permeten, a més, confirmar o refutar punts de vista crítics sobre la moralitat en temps baixmedievals, segons els quals el nombre de clergues d'ordes menors, fadrins o casats, era excessiu i el seu comportament moral poc edificant.¹

Els registres d'ordenacions sacerdotals es conserven en els arxius en forma de llibres, escrits en llatí, de manera molt organitzada. Per a la diòcesi de València s'han conservat tres registres d'aquestes característiques, dos en l'Arxiu Diocesà referits a l'edat mitjana² i a l'edat moderna³ i un altre en l'Arxiu del Baró de Llaurí, referit a l'edat mitjana,⁴ que mostren una cancelleria episcopal en

¶¹ Saul António GOMES, «Ordenações sacerdotais na diocese de Coimbra pelo bispo D. Fr. Lopo, titular de Salmacia (1419-1427)», *Lusitania Sacra*, 33 (2016), p. 129. ¶² *Regestrum tonsurarum et aliorum ordinum factum tempore reverendissimi in Christo patris et domini, domini Hugonis, Dei gracia episcopi Valencie, incipiens in anno a Nativitate Domini .M^o.CCCC^o. secundo et deinceps de diversis annis sequentibus ut infra continetur* [comprén fins 1421], que ara editem (ADV, *Fons històric*, c. 483/1). ¶³ *Liber ordinum et tonsurarum Curiae Vicariatus Valentini de anno 1522 usque ad annum 1532* (ADV,

Fons històric, c. 484). ¶⁴ *Liber tonsurarum et aliorum ordinum incipiens sub anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo tercio* [comprén fins 1479] (ABLL, *Fons Documentació Eclesiàstica*, c. XVIII/2), que editarem sota el títol *Liber Ordinum de la diòcesi de València (1463-1479)*, València, Universitat de València, 2018. En aquest mateix arxiu es conserva un *Liber collationum* de 1356-1357, de l'època del bisbe Vidal de Blanes, que inclou ordes i constitueix el testimoni més antic que posseïm sobre el tema (ABLL, *Fons Documentació Eclesiàstica*, c. XXVII/2).

funcionament ja des de la segona dècada del segle XIV.⁵ A través d'aquests registres identifiquem els bisbes ordenants, no sempre bisbes titulars, sinó més sovint bisbes auxiliars o titulars *in partibus*; les dates litúrgiques anotades com a solemnitat diplomàtica; els llocs, públics o privats; els noms dels ordenands i el seu naixement, de legítim matrimoni o de concepció il·legítima; la identificació del pare, condició social o ofici —encara que no sempre—, el lloc i diòcesi de procedència; a títol de què es feia l'ordenació, per patrimoni propi o per possessió de beneficis o altres drets en alguna església o parròquia; les llicències de les autoritats apostòliques de què disposava l'ordenand; si era originari de fora de la diòcesi en què havia de rebre els ordes sagrats, i les dispenses per defecte de naixement —si es tractava d'un candidat amb naixement fora d'un matrimoni—, per edat, per defecte físic o per a rebre dos ordes el mateix dia. A més, també aporten dades sobre els religiosos i els seus convents i monestirs de procedència.

A vegades, en el marge esquerre dels assentaments dels tonsurats, es poden veure petites abreviatures o brevíssimes observacions fetes pels escrivans, que indiquen si va ser emesa (*facta*) la carta patent de declaració de la recepció dels ordes, o alguna altra nota de valor diplomàtic. Per als altres ordes només s'indica si la carta va ser lliurada o no, a excepció dels clergues regulars, per als quals aquest tipus d'informació no apareix.

D'aquesta documentació es dedueix, també, que els ordenands en ordes majors tenien resolta la seua situació sacramental des de la recepció dels ordes menors, la qual cosa significa, naturalment, que es presentaven davant del bisbe ordenant amb tots els requisits exigits complits. Es dedueix, encara, que l'Església, per les estructures burocràtiques de les seues cancelleries episcopals, procurava garantir i controlar amb rigor i de forma prou minuciosa l'autenticitat de les imparticions d'ordes sagrats administrats pels seus bisbes.

És, com es veu, un tipus d'informació, fins i tot per la seua expressió quantitativa elevada, molt atractiva i rellevant per a qüestions d'heurística historiogràfica religiosa actual, per a la qual les realitats socials són un dels components fonamentals a l'hora de comprendre els fenòmens historicoreligiosos en la seua globalitat.

El procés d'ordenació exigia un examen previ dels candidats per part de les autoritats capitulars de cada diòcesi, sent obligatori, per als ordenands de fora d'una diòcesi on s'havien de celebrar ordes, presentar documentació emesa per l'ordinari o els delegats de la seua diòcesi d'origen. Totes aquestes diòcesis, amb bisbe resident o auxiliar, podrien, excepte en situacions excepcionals d'interdicte,

¶⁵ A l'ADV (*Fons històric*, c. 134/1) hi ha un llibre redactat en 1600 que recull exclusivament dades sobre beneficis eclesiàstics obtingudes després de la consulta de tots els registres episcopals existents,

i dona com a primer el de 1316 (M.ª Milagros CÀRCEL ORTÍ, *La lengua vulgar en la administración episcopal valentina (siglos XIV y XV)*, Castelló de la Plana, 1994, p. 12).

ordenar candidats amb regularitat i anualment. No obstant això, el problema que sorgeix en aquest punt és verificar les raons i la lògica contrària, és a dir, quan els clergues d'una determinada diòcesi l'abandonen a la cerca d'altres bisbats on rebre ordes sagrats. En aquest sentit, sembla que les diòcesis medievals tenien una bona capacitat d'articulació entre elles, cosa que motivava futurs clergues i sacerdots a fer importants desplaçaments geogràfics.⁶

El *Regestrum tonsurarum et aliorum ordinum* que editem en aquest treball es tracta d'un registre d'ordes sagrats: tonsura, ordes menors (ostiat, lectorat, exorcistat i acolitat), i ordes majors (sostdiaconat, diaconat i preverat) impartides per diferents bisbes auxiliars a joves de la diòcesi de València o procedents d'altres diòcesis que aspiraven a obtenir un benefici eclesiàstic o exercir la cura d'ànimes en una parròquia. S'hi registren durant vint anys un total de 9.136 ordes, el primer dels quals correspon al 23 de desembre de 1402 i l'últim al 22 de desembre de 1421, tots impartits durant l'episcopat d'Hug de Llupià (1398-1427).

Aquest *Regestrum tonsurarum* va ser objecte de dues tesis de llicenciatura⁷ dirigides per la que subscriu. En aquests últims anys hem représ el treball amb la finalitat de presentar-ne una edició completa i anotada com ho fem ara. El tema no ens és alié, ja en 2018 vam tenir l'oportunitat de publicar un manuscrit d'aquestes característiques,⁸ i hem seguit el mateix esquema. Tot i que el contingut és similar i tots dos es caracteritzen per les llistes d'ordenats, les diferències són diverses: el *Liber ordinum* és riquíssim en dades sobre l'ofici o la condició social dels pares que apareix a la llista dels tonsurats, no així en el *Regestrum tonsurarum* en què aquestes llistes són molt llargues, però a penes recullen dades sobre els pares; en el primer es van copiar nombroses lletres dimissòries per poder rebre la tonsura de mans d'un altre bisbe, en el segon aquestes són escasses i a canvi hi apareixen altres documents, els títols d'ordenació per a poder accedir als ordes menors. El moment històric en què es van confeccionar els dos registres, òbviament, condiciona les dades que es desprenen durant la lectura, ja que en el primer el bisbe, Roderic de Borja, estava absent de la diòcesi, mentre que en el segon, Hug de Llupià, només en alguns casos puntuals.

El període entre 1402 i 1421 que comprén el manuscrit coincideix amb els turbulents anys de l'Interregne i el Compromís de Casp, i la repercussió que van tenir a la ciutat i el regne de València: la proliferació de les bandositats —encara que ja venien des de finals del segle anterior— va obligar el bisbe a

¶ ⁶ GOMES, «Ordenações...», pp. 130-133.

¶ ⁷ Luisa TOLOSA ROBLEDO, *El 'Liber Ordinum' (1402-1406) de la Diòcesi de València*, València, Universitat de València, 1983. Tesi de llicenciatura inèdita. V. GARCÍA JUAN, *El 'Liber*

Ordinum' (1407-1411) de la Diòcesi de València, València, Universitat de València, 1985. Tesi de llicenciatura inèdita. ¶ ⁸ M.ª Milagros CÁRCEL ORTÍ (ed.), *Liber Ordinum de la diòcesi de València (1463-1479)*, València, 2018.

intervenir en diverses ocasions imposant l'interdicte a la ciutat. Una sèrie d'esdeveniments marquen aquests anys: les predicacions de sant Vicent Ferrer i la repercussió que tingueren en la conversió dels jueus i la incorporació d'alguns d'aquests a l'estament clerical; l'arribada del dominic amb membres de la seua companyia que reben ací la tonsura o els ordes menors i la seua intervenció en les ordenacions amb potestat del papa; l'estada del papa Benet XIII a la ciutat de València i la concessió de llicències per a ordenar-se.

L'edició d'aquest *Regestrum* va acompanyada de l'estudi sobre les ordenacions de clergues i matèries que s'assignaven a cada orde, sobre els ordenats i el ministre de l'ordenació, sobre la formalitat de les ordenacions, és a dir lloc i temps de les ordenacions i condicions requerides als aspirants, i sobre els regulars i seculars ordenats. Sobre els primers es tracta el monestir de procedència i l'orde religiós al qual pertanyen; sobre els segons, la procedència, el títol d'ordenació i la professió del pare. Segueix un breu estudi diplomàtic sobre el *Regestrum tonsurarum* al servei de l'administració episcopal, així com una descripció codicològica i paleogràfica d'aquest i els criteris d'edició. A continuació figura l'edició del text precedida dels registres dels quaranta-cinc documents inclosos, la major part títols d'ordenacions, tot seguint un ordre cronològic, amb la indicació en cadascun dels folis que comprén el document i el número que aquest té a l'edició. Finalment, uns extensos índexs, onomàstic i toponímic, que, donades les característiques de la font, en permeten la consulta. L'edició s'ha enriquit amb abundants notes a peu de pàgina, amb la identificació, sempre que ha estat possible, de molts personatges —nobles, juristes, notaris, metges mercaders i menestrals—, que són pares dels tonsurats i fins i tot dels mateixos ordenats, així com també dels bisbes auxiliars i els vicaris generals.

Vull agrair als professors Mercedes Gallent i Mateu Rodrigo l'ajuda prestada en la solució de dubtes al llarg d'aquest treball, al Servei de Publicacions de la Universitat de València l'interés que ha mostrat a l'acollir aquesta obra, i especialment als directors d'aquesta col·lecció, Antoni Furió i Enric Guinot, que amb tant encert l'estan dirigint.

L'ORDENACIÓ DE CLERGUES I MATÈRIES ASSIGNADES A CADA ORDE

El dret canònic prescrivia certs requisits mínims i reglamentava temps i modes per als fins de l'ordenació. Aquesta tenia caràcter indeleble i generalment era conferida pel bisbe ordinari, el qual podia delegar en els bisbes auxiliars o en aquells que residien temporalment en la diòcesi, que el substituïen i actuaven en nom seu; es desenvolupava en llocs precisos i en determinats períodes de l'any, respectant els intervals preestablerts. A més d'atenir-se a aquestes normes externes, el bisbe —o

qui actuava en el seu nom— tenia també la responsabilitat de sospesar els requisits «interns» del candidat, tant d'ordre jurídic com moral: naixement legítim, edat suficient, salut i integritat física, aspecte decorós, correcció moral i honestat en les relacions socials; per als ordes majors estava prevista la promesa de castedat. L'ordenand era examinat «de litteris»: per a cada grau de la consagració era necessari un nivell d'instrucció adequat. Es demanava, finalment, la disponibilitat d'un *sufficiens titulus beneficii vel patrimonii* com a mitjà personal de sosteniment.⁹

El *cursus ordinum* o carrera eclesiàstica era el recorregut que havia de seguir tot aspirant al clero, després de la tonsura fins al presbiterat. El recorregut, traspasada l'entrada, se subdividia en dues seccions amb un total de set graus del ministeri sacerdotal. L'entrada tenia la consideració de mer acte pel qual s'obrien les portes al sagrament de l'orde. Aquest es distribuïa en set escalons amb quatre i tres en les respectives seccions. Els quatre primers escalons s'agrupaven en la secció anomenada ordes menors, i els tres restants es consideraven ordes majors o sagrats.

El curs havia de seguir-se al peu de la lletra, era impossible alterar-lo pel procediment anomenat *per saltum*. També havia d'atenir-se a les normes que fixava un espai de temps entre els ordes, anomenat *interstitia*. Facilitava així l'exercici de l'orde rebut i el candidat es preparava millor per a la recepció del següent. Només els quatre ordes menors s'administraven en un sol acte. L'Església mai no ha obligat un clergue a ascendir a un orde superior. Eren molts, en efecte, els clergues que romanien durant tota la vida en un grau determinat.

En el desenvolupament del *cursus ordinum*, una vegada superada la fase preparatòria dels *scolares*, intervenia amb caràcter propi l'etapa introductòria anomenada *tonsura*, pel nom donat tant a l'acte ritual més significatiu com a la conseqüència més vistosa: la tallada especial dels cabells anomenada tonsura. Però la seua importància radicava en el canvi d'estatus social que implicava, l'individu tonsurat passava a engrossir l'estat clerical i per la consideració de persona eclesiàstica estava subjecte a les lleis de l'Església fins i tot en l'ordre civil.¹⁰

La corona era el resultat visible, junt amb el vestit, de l'agregació de l'individu a l'estat clerical, que tenia lloc per mitjà de la cerimònia anomenada tonsura.

¶⁹ Silvana Anna BIANCHI, «Per la storia della chiesa veronese: promozioni agli ordini sacri durante l'episcopato di Pietro della Scala (1351-1387) (Parte prima)», *Studi storici Luigi Simeoni*, 37 (1987), pp. 80-81. ¶¹⁰ La recepció generalitzada de la tonsura en edats tan primerenques suposa una clara mostra d'estratègia familiar, en contraposició a aquells que s'iniciaven de manera més tardana en la carrera eclesiàstica. En la primera mitat del segle XV, a la ciutat de València entorn d'un 70 % havia aconseguit el presbiterat, la qual cosa confirma la imatge de la carrera eclesiàstica com un procés tendent a la consumació plena, de manera que es facilitava la promoció personal en l'àmbit diocesà per a exercir càrrecs rellevants al servei del bisbe en la cúria o en la catedral, entre altres (Nieves MUNSURI ROSADO, *Perspectiva socio-económica del clero secular en la Valencia del siglo XV*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2006, p. 526). En el període que comprén aquest *Regestrum tonsurarum*, el percentatge dels que reben el presbiterat és del 12,6 %, com es pot comprovar en la taula que adjuntem més endavant.

Per aquesta raó, sovint s'usen ambdós termes amb sentit sinònim, ja que la corona és un efecte de la tonsura i és un vocable que pel nom (*tonsurare*, 'tallar el pèl') té perfecta equivalència.

La corona consistia a deixar el pèl del cap curt en una franja contínua al voltant del cap, de manera que s'afaitava la part central i la baixa de la coroneta. Aquesta tonsura, la considerada típica —que per ser pròpia dels monjos, era anomenada major o monàstica—, es diferenciava de la nova tonsura clerical —anomenada menor o clerical. Aquesta última suposava l'ús de cabells curts i l'afaitat només d'un espai redó entorn de la coroneta, d'uns 7 cm de diàmetre.¹¹

En els sínodes valentins es donen una sèrie de precisions sobre la forma de portar la tonsura, tal vegada pel fet que cobrava auge el costum de deixar créixer el cabell de la resta del cap al mateix temps que es portava curt o rapat el corresponent a la part de l'anomenada corona menor clerical. La primera referència la trobem en el sínode celebrat pel bisbe Arnau de Peralta el 21 d'octubre de 1261, en què mana que els preveres, diaques i subdiaques a partir d'aleshores es facen rasurar de manera que els cabells no s'estenguen més enllà de la meitat de les orelles i tinguen la corona i la tonsura congruent. El bisbe Ramon Despont, en el sínode celebrat el 18 de setembre de 1296, estableix que qualsevol clergue que fora trobat portant la corona o la tonsura contra la forma establerta pel bisbe Arnau, incorreria en la pena de vint sous. En el sínode celebrat pel mateix bisbe el 21 d'octubre de 1298 s'al·ludeix al tema, encara que aquesta vegada referit a problemes haguts amb el poder temporal a la ciutat i diòcesi de València per causa dels clergues casats i d'altres clergues que no porten la tonsura congruent.¹² Les visites pastorals també donen compte d'aquest incompliment i així, per exemple, en la visita realitzada a l'església d'Alzira el 2 de març de 1399, el visitador mana als clergues que porten tonsures *in forma vicarii et aliorum*.¹³

En els *Libri Pontificalis* és freqüent trobar entre les miniatures l'escena que recrea el moment en què el bisbe, de peu davant de l'altar, està conferint la tonsura a diversos xiquets de set o huit anys. Aquests, amb el cabell llarg, inclinen el cap quan el prelat amb unes tisores els en talla un floc de cabells de la part superior. Al seu costat, un escolà sosté una safata per a depositar les restes de pèls.¹⁴

¶¹¹ Josep BAUCCELLS I REIG, *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, Barcelona, 2007, vol. 4, pp. 2813-2836 i 2646-2849. ¶¹² Ignacio PÉREZ DE HEREDIA Y VALLE, *Sínodos medievales de Valencia. Edición bilingüe*, Roma, 1994, pp. 102-103, 205-206 i 219, respectivament. Es tracta d'una tirada a banda de l'article publicat a *Anthologica Annua*, 40 (1993), pp. 477-858. ¶¹³ M.ª Milagros CÀRCEL ORTÍ i José Vicente BOSCA CODINA, *Visitas pastorales de Valencia (siglos XIV-XV)*, València,

1996, p. 272. ¶¹⁴ Vegeu la miniatura número V, f. 74v que il·lustra la tonsura impartida pel bisbe de Sens en un manuscrit datat a principis del s. XV, en Camille GASPARD (ed.), *Le Pontifical de l'Eglise de Sens*, Brussel·les, 1925; les fig. 1 i 2 en M. LÓPEZ-MAYÁN, «La producción de manuscritos iluminados en la Curia papal a finales del siglo XIII: dos nuevos pontificales conservados en España», *Archivo Español de Arte*, LXXXV, 339 (2012), pp. 213-232; les fig. 2, 3 i 4 en ID., «Franciscanismo y papado en el siglo XIII: una visión

Amb posterioritat, el barber afaitaria la part tallada i li donaria la forma i la grandària conegudes. L'edat mínima legal per a rebre la tonsura era la dels set anys.

L'accés al ordes menors, que comprenien els quatre primers graus del ministeri sacerdotal, era a partir dels quinze anys. En l'ordenació de l'ostiatari els ordenands tocaven les claus de l'església, i tenien al seu càrrec l'especial atenció dels temples i, per extensió, dels béns de l'església. En la del lectorat, rebien el llibre amb les perícopes o fragments bíblics destinats per a ser llegits en les misses. En la de l'exorcistat posaven les mans en el llibre que contenia els formularis propis dels exorcismes. I en l'ordenació de l'acolitat, tenien a les mans un cirial o unes setrilleres amb què servir vi i aigua al sacerdot en la celebració de la missa.¹⁵

Els ordes majors comprenien els tres graus superiors del ministeri sacerdotal. Amb el subdiaconat, el clergue entrava en la fase més important del *cursus ordinum*, considerada sagrada i que comportava el vots perpetus de castedat. Rebia en les mans un calze buit, comesa que el distanciava de l'acòlit que tenia cura de les setrilleres i al mateix temps l'acostava al diaca, el qual acceptava les dues matèries per a oferir-les al prevere una vegada preparades convenientment. Al diaca se li encomana, com a màxim exponent del seu servei, el llibre dels evangelis, el més sagrat després del poder sacerdotal eucarístic, i la lectura d'aquest en la missa. Amb el presbiterat, el clergue arribava al final del *cursus ordinum* i es completava la promesa de promocionar-se formulada en la jornada de la tonsura. Era de la seua competència la celebració de la missa, els elements materials de la qual li eren lliurats en la cerimònia de la consagració sacerdotal,¹⁶ amb l'obligació de celebrar-la almenys dues o tres vegades l'any, o bé tots els dies de l'any, especialment diumenges i festius, en funció dels deures que dimanaven del seu ofici de rector o de beneficiat.¹⁷

ELS ORDENANDS I EL MINISTRE DE L'ORDENACIÓ

En el *Regestrum tonsurarum et aliorum ordinum* només apareixen llistes d'ordenands quan es tracta d'ordenacions generals. Són més nombroses les llistes de cada tonsura conferida pels diferents bisbes en el convent on resideixen. Les dades que

desde los manuscritos litúrgicos iluminados en la Curia», *SÉMATA, Ciencias Sociales e Humanidades*, 26 (2014), pp. 739-758, i, sobretot, la magnífica miniatura que apareix al f. 6v del riquíssim *Pontifical de Matías Corvino*, realitzat a Itàlia cap al 1480-1490 amb destinació a la gran biblioteca d'aquest rei d'Hongria per mediació del seu ambaixador a Roma, el bisbe Janos Vitez, que es conserva a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Ott. lat. 501. ¶¹⁵ Vegeu les miniatures del *Pontifical* de

Vidal de Blanes, bisbe de València, en les quals s'aprecien els objectes que rebien els ordenands d'ordes menors (ACV, ms. 119, ff. 6r, 8r, 9v i 13r).

¶¹⁶ Vegeu les miniatures del *Pontifical* de Vidal de Blanes on s'aprecien els objectes que rebien els ordenands d'ordes majors (ACV, ms. 119, ff. 16r, 17r, i 26r), una de les quals, la del presbiterat, s'ha utilitzat per a il·lustrar la coberta d'aquest llibre.

¶¹⁷ J. BAUCELLS I REIG, *Vivir en la Edad Media...*, vol. 4, pp. 2882, 2887 i 2893.

ofereixen cadascun dels assentaments registrats són les següents: cada celebració obri amb una data que comprén el dia de la setmana, dia del mes, mes i any en números romans, i nom del bisbe; si és un auxiliar o un bisbe ocasional s'acompanya de la frase indicativa que actua sota una autoritat: del bisbe de la diòcesi (*de licencia reverendissimi in Christo patris et domini, domini Hugonis, Dei gracia episcopi Valentini, super talibus generaliter sibi data*), del papa, en el temps que va estar a València (*de licencia domini nostri Pape*) o de la seu apostòlica (*de licencia sedis apostolice*), la referència al lloc on confereix la tonsura, l'acció que realitza, nom i cognom del jove, la seua condició d'escolar, nom i cognom del pare, lloc on resideix, diòcesi a què pertany, condició social —de vegades, l'ofici— i, per últim, al·lusió a la idoneïtat del candidat quant a formació i legitimitat. En cas d'il·legitimitat, se n'indica el tipus, la dispensa concedida i en quina data, i el nom del vicari general que la va concedir.

És en la celebració d'ordes generals quan apareixen els noms dels ordenands agrupats en llistes segons l'orde rebuda, en les quals ocupa el primer lloc la nombrosa relació dels tonsurats amb totes les dades que hem vist anteriorment; si diversos joves són de la mateixa ciutat o diòcesi, s'obri al marge dret una clau que els comprén a tots i s'escriu el nom d'aquesta (*civitatis Valencie; diocesis Cartaginensis*); es fa de la mateixa manera per a indicar que són *litteratos et legitimos*.

La següent llista correspon als que reben els quatre ordes menors, també anomenat acolitat, sense especificar-los, perquè es rebien tots en la mateixa cerimònia. En solen ser molt pocs. Les dades ací són: el nom i cognom del jove i la seua condició de clergue. Un requisit fonamental és ordenar-se a títol de quelcom que n'assegure el suport, cosa que s'hi indica i es completa amb una fórmula, de vegades etceterada, que indica que el jove es considera satisfet amb aqueix títol (*de quo reputavit se fore contentum*); segueix la condició eclesiàstica o el càrrec (*canonicum, rectorem, vicarium perpetuum, beneficiatum*) i l'església on l'exerceix. Al nom dels que són religiosos s'anteposa la paraula *fratrem*, s'indica l'orde i el convent a què pertanyen, i ocupen l'últim lloc en la llista. Si s'ordenen diversos el mateix dia procedents del mateix convent s'indica al costat dins d'una clau (*de ordinis mercedis captivorum, ordinis carmelli, ordinis minorum*).

Un cas excepcional que volem ressaltar és la intervenció de sant Vicent Ferrer en les ordenacions durant el seu pas per València entre 1410 i 1413. A l'inici de la seua legació, el 1399, va ser investit d'una sèrie de poders que va exercir en la seua itinerància apostòlica com a llegat a *latere Christi*, entre ells els que li va atorgar el papa Benet XIII. Concretament, la concessió de llicència a extradiocesans —que segurament havien tingut alguna relació amb ell— per a rebre ordes, sense que aquests hagueren de mostrar la del seu bisbe (*de licencia reverendi patris domini fratris Vincencii Ferrarii, in sacra pagina magistri, habentis a domino nostro Papa specialem mandatum predictam licenciam conferendi*) i, així, el 10 de juliol de 1410 fra Joan de Beciaco, arquebisbe de Torres, a la cel·la del seu

convent de sant Francesc de València va ordenar de menors Romeu Mercader i Sanç Ponç, de Mirambell, i Joan Forés, de Tronchón, tots tres de la diòcesi de Saragossa, i Nicolau Siurana, de Tortosa. Dos dies després, el mateix bisbe (*de speciali licencia dicti reverendi fratris Vincencii, habentis ad hoc plenam potestatem a domino nostro Papa*) va tonsurar els següents extradiocesans: Francesc Castellet, de Saint-Pons (diòc. Ginebra); Joan Vives, de Caldes de Malavella (diòc. Girona); Ramon Mercader i Miquel Xies, de Móra d'Ebre (diòc. Tortosa); Bernat de Barris, de Castellà de Biven (diòc. Auch); Martí Lombardi, de Biella (diòc. Vercelli); Andreu Sánchez, de Guadalajara (diòc. Toledo), i Jaume Bausola, de Moncalieri (diòc. Torí). I va promoure als ordes menors els següents: Pere Benet, de Sant Mateu; Joan Fort, de Forcall; Martí Trilles i Joan López, de Vilafranca, i Arnau Miralles, de Castelló, tots cinc de la diòcesi de Tortosa; Bernat de Nogués, de Saint-Martin (diòc. Tarbes); Joan d'Armelles, de Montalban (diòc. Saragossa), i Bernat Salvador (diòc. Lleida).

Si el candidat és extradiocesà, les dades es completen amb l'advertència que ve amb llicència del seu bisbe (*de licencia sui diocesaní*) o del seu superior en el cas dels frares (*de licencia sui abatis, de licencia sui custodi, de licencia sui guardiani, de licencia sui prioris, de licencia sui superioris*), inclús del papa (*de licencia domini Pape*)¹⁸ i, a més, que presenta lletres dimissòries¹⁹ del seu bisbe. Les fórmules emprades són molt variades per a expressar: que ha rebut la *littera* del seu bisbe (*cum littera licencie a suo diocesano obtenta, de licencia domini episcopi Elnensis, cum sua patenti littera nobis transmissa*) o del penitencier papal (*cum littera et licencia apostolica super hoc a domino penitenciaro domini nostri Pape obtenta*); que la porta amb ell (*quam portavit cum littera patenti, qui literas a suo diocesano portavit*); que la mostra (*cum littera testimoniali autentice exhibida, facta fide de licencia sui diocesaní cum littera testimoniali autentice exhibita, quam exhibuit cum littera patenti, quam exhibuit in littera autentiqua, cum littera patenti ad oculum hostensa, quam cum littera patenti presentavit, cum licencia eorum diocesaní literaliter obtenta et presentata, de licencia sui diocesaní, a quo reportavit literas testimoniales et de licencia tonsurandí*); que està redactada com cal (*cum eius littera ut in forma, cum littera patenti exhibita in sui forma, habentem literas de licencia sui diocesaní in sui forma exhibitas*); que, en cas d'haver estat dispensat, és enviat per a ser tonsurat (*per vicarium generalem et officialem Evicensensem fuit dispensatum... super defectu natalium... qui vicarius cum eius littera remissit recipiendi et tonsurandí*), etc.

¶¹⁸ Entre el 22-3-1410 i el 21-12-1415 van rebre diversos ordes, amb llicència del papa, una sèrie de joves procedents de les diòcesis de Calahorra, Conca, Saragossa, Segovia i Tortosa.

¶¹⁹ Les lletres dimissòries o *litterae patentes* eren unes cartes signades pel bisbe i validades amb el

seu segell, o pel vicari general en absència del bisbe, p. e. *habentibus licenciam ab honorabile vicario generali Dertusensi quam presentarunt in sui forma* (f. 172r), per la qual remetia un dels seus diocesans a un altre prelat perquè li foren conferits els ordes.

Els tres ordes majors s'agrupen en les llistes corresponents: subdiaconat, diaconat i presbiterat. Les dades que ofereix la font són semblants per als tres, tal com s'ha vist per als quatre ordes menors, amb la diferència que si la persona ha aparegut recentment en la llista d'un orde anterior precedeix o segueix al nom la paraula *predictum/prefatum*, la qual cosa permet rastrejar els clergues promoguts als diversos graus, els intersticis entre un grau i un altre i fins i tot, en alguns, el seu currículum sencer de la tonsura al sacerdoci i, amb més freqüència, de l'acolitat al sacerdoci.

Els ministres de les ordenacions van ser el mateix bisbe de València, Hug de Llupià, però sobretot els seus bisbes auxiliars. Hug de Llupià i Bages era fill de Pere de Llupià, senyor de Bages i del castell de Monistrol del Rosselló, i germà de Ramon de Llupià. Va ser nomenat bisbe de Tortosa l'any 1379, seu que va ocupar fins al 1397. Benet XIII, a petició del rei Martí l'Humà, el va transferir a la seu de València en butla donada a Avinyó el 28 de novembre de 1398. Va venir a València el 9 d'agost de 1400 i enfront de la porta dels Apòstols va jurar observar les Constitucions i Estatuts de la seu valentina, que va regir fins a l'11 d'abril de 1427, dia de la seua mort. (Està soterrat en la capella major de la catedral de València.) Va celebrar sínode en 1400, 1404, 1408 i 1422. En aquest últim any va promulgar huit constitucions, relatives a la celebració de la missa i cerimònies i a la residència del clero, el que demostra l'interès del bisbe Llupià per restaurar el culte i l'esplendor dels oficis divins, i els primers passos cap a una profunda reforma dels costums eclesiàstics.

El seu pontificat va coincidir amb el Cisma d'Occident i l'obediència de la Corona d'Aragó al Papa d'Avinyó, Benet XIII. Hug va rebre el llegat d'aquest papa, que intentava consolidar l'adhesió dels aragonesos, després de la defecció dels castellans, i el va ajudar econòmicament durant el lloc d'Avinyó amb una armada de deu galeres i quatre galiotes. En 1408 va assistir al concili de Perpinyà convocat per Benet XIII, del qual era partidari. En canvi, no va participar en el concili de Constança. A la mort de Martí I l'Humà i durant les lluites de bàndols que es van desencadenar a València entre els Centelles i els Vilaraguts, el bisbe va tractar de llimar les diferències entre els dos bàndols. A ell es deu el *Liber Instrumentorum*, número 162 dels còdexs de l'Arxiu de la Catedral, en què es recopilen els documents que contenen donacions, llegats, amortitzacions, delmes, permutes i tot allò d'interès econòmic que afectava el capítol i la seu valentina.²⁰ Francesc Eiximenis li va dedicar el *Pastorale*, llibre escrit en llatí que tracta de consells per a sacerdots i bisbes, seguint el clàssic *Pastorale* de sant Gregori el Gran.²¹

¶²⁰ Elias OLMOS Y CANALDA, *Los preladados valentinos*, València, 1949, pp. 102-107.

¶²¹ Mariàngela VILALLONGA, *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*.
Repertori bio-bibliogràfic, Barcelona, 1993, pp. 116-117.

Els bisbes auxiliars eren contractats pels bisbes diocesans, pels seus vicaris generals o, en el cas de seu vacant, pel vicari general del capítol; i se'ls encarregava que exerciren les funcions que es consideraven pròpies de l'orde episcopal, anomenades sovint de manera genèrica *pontificales*. Unes vegades l'encàrrec era molt general, per a tot el bisbat i per un període llarg, ja fora indefinit o amb contractes anuals que es renovaven o no. Altres vegades, les funcions que es podien exercir eren molt limitades, s'estenien només a part del bisbat o duraven un temps més breu.

Els documents enumeren amb més o menys detall les funcions episcopals que l'autoritat diocesana els permetia exercir, o ells demanaven exercir, en el seu territori o en part d'aquest: consagrar, beneir i reconciliar esglésies, cementeris, altars, ares, calzes, patenes, creus, corporals, ornaments sacerdotals i altres ornaments de l'església; beneir o consagrar monges, abadesses i abats; a vegades, especialment quan es tractava de fer la visita pastoral, sentir confessions i absoldre casos reservats al bisbe, administrar el sagrament de la confirmació; conferir la primera tonsura clerical, molt sovint acompanyada de la clàusula que els candidats havien d'obtenir dimissòries del seu ordinari, i alguna vegada amb la facultat de dispensar del defecte de naixement il·legítim, si era necessari; conferir ordes menors o fins i tot majors, també als candidats degudament presentats per l'autoritat competent. Altres vegades era el mateix bisbe que conferia els ordes el que havia d'assegurar-se de l'edat, suficiència, estudis i títol d'ordenació dels candidats. D'altres, es detallava també que havia de predicar els sermons, fer els oficis episcopals en general i actuar com a bisbe en els oficis de culte de les principals festivitats. Perceïen una remuneració pel seu treball; els emoluments dels actes pontificals exercits per l'auxiliar s'havien de partir a parts iguals entre ell i el bisbe diocesà.

Els bisbes auxiliars solien participar poques vegades en la direcció de la diòcesi. Si bé els documents els anomenen sovint vicaris generals, dels quals en aquells temps solien haver-hi més d'un i més de dos simultàniament, això no els convertia normalment en substituïts del bisbe diocesà. Així, en molts afers havien de comptar amb algun dels altres vicaris generals, i en altres assumptes eren aquests els que de fet se n'encarregaven. Molts d'aquests auxiliars pertanyien a algun dels ordes mendicants, i eren bisbes titulars, és a dir, bisbes de seus en què, per motius diversos, no tenien cap jurisdicció ni obligació. Altres eren bisbes residencials, sobretot de diòcesis de Sardenya, que per motius econòmics, polítics o d'inseguretat actuaven d'auxiliars en diòcesis de la província eclesiàstica tarragonina.²²

Encara que el bisbe de València Hug de Llupià va intervenir personalment en la concessió d'ordes en comptades ocasions,²³ van ser els seus bisbes auxiliars i

¶ ²² Josep M. MARQUÈS i Enric MOLINÉ, «Els bisbes auxiliars antics a Catalunya (1320-1550)», *Analecta Sacra Tarraconensia* 72 (1999), pp. 7-10.

¶ ²³ El lloc habitual utilitzat pel bisbe és la ca-

pell del palau episcopal, on imparteix sobretot la tonsura a una o dues persones (17-10-1411; 24-10-1411; 18-11-1411; 28-1-1412; 3-5-1414; 28-6-1414); els ordes menors (19-9-1404;

altres bisbes ocasionals, tots ells formats en claustres regulars, els que es van fer càrrec d'aquesta tasca sacramental —i amb més motiu quan el bisbe estava absent—²⁴ per al que disposaven de la corresponent llicència, a la qual s'al·ludeix sempre en el *Regestrum tonsurarum* cada vegada que s'anota l'actuació de cada un d'ells (*de licencia et permissu reverendissimi in Christo patris et domini, domini Hugonis, sub prefata licencia, sub prefata generali licencia, sub prefata generali licencia domini episcopi Valencie in remotis agentis, sub dicta generali licencia, sub eadem licencia, sub prefata licencia domini episcopi Valencie*). Durant el temps en què el papa Benet XIII va estar a València, des del 14 de desembre de 1414 fins al 19 de juliol de 1415, no es van celebrar ordes generals,²⁵ només es va impartir la tonsura per part del dominic Ponç Lanter, bisbe de Troja, a la cel·la del seu convent, amb la llicència i mandat del papa (*de mandato domini nostri Pape sibi facto, de mandato domini nostri Pape mediante magistro Andrea Bertrandi, eiusdem domini nostri Pape elemosinario, sibi facto, auctoritate apostolica sibi cum literis patentibus ex parte domini penitenciarum domini nostri Pape sibi destinatis et presentatis, et sub generali licencia domini episcopi Valencie prelibati, cum licencia apostolica sibi ex parte penitenciarum domini nostri Pape directa et presentata*).

Van ajudar en aquesta tasca l'agustí fra Joan de Formentera, arquebisbe de Càller (*archiepiscopus Calleritanus*), al qual Hug de Llupià, l'11 d'abril de 1403, va nomenar vicari general amb llicència *ad exercenda acta pontificalia et celebrandum ordines*, perquè el papa havia nomenat el mercedari fra Antoni Blai Dexart com a nou arquebisbe de Càller. A partir d'aquest moment només s'intitularà *episcopus et vicarius in spiritualibus generalis*. Va dur a terme la missió sacramental d'ordenacions de manera discontinua des del 23 de desembre de 1402 fins al 27 de gener de 1407, perquè actuava un altre bisbe durant aquest temps,²⁶ i hi va intervenir també el 23 de juny de 1407, cinc mesos abans de morir. Els llocs on va intervenir foren la capella de la Mare de Déu de Gràcia del convent de Sant Agustí, l'església del dit convent, la cel·la del seu convent, la capella de Sant Pere i la de Sant Bartomeu de la catedral, a més de la sala capitular i la sagristia, l'església de Sant Martí, una casa de la mateixa parròquia i l'església del Grau de la Mar.

28-9-1411; 18-12-1411) i fins i tot celebra ordes generals (6-6-1411; 19-9-1411; 19-12-1411). L'altre lloc és la catedral, on tonsura un o dos escolars (7-6-1411; 4-10-1411; 21-11-1411; 20-12-1411, *dum divinam celebrabantur*; 5-1-1412; 17-4-1419) i celebra ordes generals, excepte la tonsura perquè la ciutat està en entredit (20-9-1404). Però, com un fet extraordinari, el 6-12-1405, *existens in villa Algezire*, tal vegada fent la visita pastoral, tonsura vint escolars en l'església de Santa Caterina. ¶²⁴ Hug de Llupià va estar absent de la diòcesi (*in remotis agentis*), segons les notícies del *Regestrum*

tonsurarum el 5, 19, 22 i 23-12-1408, el 23-3, 6-4, 15-5, 20 i 21-12-1409 i el 8-3-1410. Per una altra font sabem que el 15-10-1408 «se'n anà el senyor bisbe a Perpenya». El dia anterior va revocar els seus vicaris generals i va constituir com a vicari general a Gil Sánchez Muñoz, canonge de València (ADV, c. 137/2, f. 85v). ¶²⁵ L'última data de celebració d'ordes generals va ser el 22-9-1414 i es van reprendre el 21-9-1415. Només es van concedir els ordes menors a una persona el 15-12-1414. ¶²⁶ L'arquebisbe de Torres Joan de Beciaco tonsurà el 5, 8, 13 i 27-3, el 10 i 15-4 i el 29-5-1406.

El franciscà fra Joan de Beciaco, arquebisbe de Torres (*archiepiscopus Turritanus*), va començar la seua tasca ajudant en les ordenacions el 5 de març de 1406 fins el 8 de maig de 1411, primer de manera ocasional i després definitiva, amb setze vegades que encara hi va intervenir fra Joan de Formentera. Va impartir ordes a la cel·la del seu convent de Sant Francesc, a la capella de Sant Pere i a la sala capitular de la catedral, diverses vegades a l'església de Sant Esteve, a la casa que Martí Exemeno tenia en l'horta de València —terme d'aquesta parròquia— on va tonsurar dènou persones —en aquest cas cal suposar que la ciutat estava en interdicte (22 de setembre de 1408), com quan ho va fer a l'església del Grau de la Mar (4 de juny de 1406).

El dominic Joan Roís de Corella, bisbe de Sulci (*episcopus Sulsitanus*), va ajudar el bisbe de València durant més de dos anys, des de l'1 de febrer de 1412 fins al 24 de novembre de 1414, *ex potestate et facultate sibi atribuite et concessis* pel bisbe Hug. Aquesta continuïtat només es va veure interrompuda dues vegades, el 6 de setembre de 1413, per l'arquebisbe de Torres, el franciscà Joan de Beciaco, que va conferir una tonsura en el seu convent,²⁷ i el 3 de maig de 1414 que el bisbe Hug en conferí una altra en la capella del seu palau.²⁸ Va impartir ordes generals en la sala capitular de la catedral i en les capelles de Sant Pere i de Sant Bartomeu, i una sola vegada en la capella del palau episcopal, però sobretot la tonsura i alguns ordes menors a la cambra privada del seu convent de Sant Doménec i a la capella de la seua cel·la, perquè sempre era per a un grup molt reduït de persones.

El també dominic fra Ponç Lanter, bisbe titular de Troja (*episcopus Troianus*), va ser comissionat el 10 de desembre de 1414 pel bisbe de València per a confirmar, tonsurar i exercir els pontificals, tant en la ciutat com en la diòcesi, com era costum (*ut in civitate et diocesi sua Valentina possit confirmare et conferre tonsuras et exercere officia pontificalia ut fieri est consuetum per alios episcopos eius locumtenentes*) i va exercir les dites funcions des d'aquest mateix dia fins al 22 de desembre de 1421. La impartició de la tonsura es va celebrar junt amb els ordes generals en les capelles de Sant Pere i de Sant Bartomeu de la catedral, però sobretot a la cel·la del convent de predicadors de València on vivia.

El franciscà fra Nicolau Martorell, bisbe titular de Sidón (*episcopus Sindoniensis*), va ajudar el bisbe Hug de Llupià en cinc ocasions durant els anys 1420 i 1421,²⁹ impartint la tonsura a un escàs grup d'escolars, sempre a la cambra privada del seu convent de Sant Francesc de València, amb la coneguda llicència del bisbe.

¶²⁷ El tonsurat va ser Jaume Çaposa, fill de Joan Çaposa, notari de València (f. 155r). ¶²⁸ L'escolar tonsurat va ser Ferran Pérez d'Arenós, fill del noble

Eximén Pérez d'Arenós, dispensat per Benet XIII perquè era fill de fadrí i fadrina (f. 166r). ¶²⁹ Van ser els dies 18-4, 2-5 i 9-11-1420, i l'1 i 8-2-1421.

LA FORMALITAT DE LES ORDENACIONS

L'admissió a la tonsura i la concessió dels ordes sagrats, com a actes públics, eren redactades pels notaris de la cancelleria episcopal que d'aquesta manera van oferir a la historiografia eclesiàstica i religiosa un material de gran valor. Durant els anys en què es va confeccionar aquest *Regestrum tonsurarum et aliorum ordinum* hi van intervenir diversos escrivans, com s'adverteix pel continu canvi d'escriptures al llarg dels folis, tots ells anònims, excepte un, Pere Llorenç, notari, escrivà de la cúria del vicariat i secretari del bisbe.

El ordes generals podien conferir-se en qualsevol edifici consagrat, encara que la catedral era el lloc preferent i dins d'aquesta, l'altar major, reservat només per al bisbe Hug.³⁰ En la capella de Sant Pere se celebren ordes generals, sempre el dissabte, i s'imparteix la tonsura, subdiaconat, diaconat i presbiterat. Els quatre ordes menors s'imparteixen el divendres anterior. En comptades ocasions es concedeixen els ordes menors a una o dues persones, el divendres. També es van celebrar ordes generals en tretze ocasions en la capella de Sant Bartomeu. En la sala capitular se celebraren onze vegades ordes generals i una sola ordes menors. Finalment, la sagristia era el lloc idoni per a que un o dos escolars reberen la tonsura, com va ocórrer vint-i-quatre vegades en qualsevol dia de la setmana i fins i tot nou vegades per a promoure els tonsurats als ordes menors. El bisbe Hug tonsura, confereix ordes menors i ordes generals en la capella del palau episcopal, lloc que va utilitzar també una sola vegada el bisbe fra Joan Rodrigo de Corella. La tonsura la impartien els bisbes auxiliars en els seus respectius convents (*in domo sua Valencie, in hospicio habitacionis sue quam fovebat infra civitatem Valencie*), en el de Sant Francesc, fra Joan de Beciaco i fra Nicolau Martorell; en el de Sant Agustí, fra Joan de Formentera (*in domo habitacionis sue quam prope monasterium Beati Agustini civitatis Valencie fovebat*) i en el de Sant Doménec, fra Joan Rodrigo de Corella (*in capella domus habitacionis sue Valencie, in domo sua quam foveat in civitate Valencie*) i fra Ponç Lanter. Altres temples de la ciutat acolliren en algun moment l'acte de la tonsura i dels ordes menors, com l'església de Sant Martí³¹ i la de Sant Esteve.³² Com a lloc excepcional, alguna vegada en una casa particular es va impartir la tonsura³³ i en una població fora de la capital.³⁴

¶³⁰ El 20 de setembre de 1404 va celebrar ordes generals *in altari maiori*, excepte la tonsura perquè la ciutat estava posada en entredit (*Non fuerunt facte tonsure ex eo quia civitas erat ecclesiastico interdicto suposita*) (f. 30r). ¶³¹ El 30-5-1404 fra Joan de Formentera tonsurà una persona (f. 28r). ¶³² El 9-5-1406 l'arquebisbe de Torres tonsurà una persona i va impartir els ordes menors a una altra (f. 64r); el 17-12-1406 reberen ordes menors deu joves (f. 70r) i altres setze el 18-2-1407 (f. 74r-v).

¶³³ Trobem fra Joan de Formentera que tonsura, l'1-5-1403, Lluís de Cornon, de Terol, en la casa d'un canonge (*in domo habitacionis honorabilis Egidii Sánxex Munyonis, canonici Valencie, quam fovebat in civitate Valencie*) (f. 12v) i el mateix bisbe auxiliar, el 20-5-1406, tonsura Pere d'Aranda, de Càlig, *in quadam domo parrochie Sancti Martini civitatis Valencie* (f. 65r). ¶³⁴ El diumenge 4-2-1420 fra Ponç Lanter, *existens in loco de Torrent*, va tonsurar dos escolars (f. 240v).

Els bisbes celebraven en dates determinades ordes generals i s'impartien tots: tonsura, ordes menors i ordes majors. A través del *Registrum tonsurarum* s'observa com els ordes generals es van realitzar amb gran regularitat any rere any els dissabtes de les quatre tèmposes, que es corresponien a l'inici de les quatre estacions, i en el llibre es titulen quasi invariablement de la manera següent: *Die sabbati quatuor temporum post festum Sancte Lucie* (13 de desembre), referida a la primera de les quatre tèmposes que s'assenyala per a després del tercer diumenge d'advent, a l'hivern; *Die sabbati quatuor temporum post Cinerem*, referida a la segona després del primer diumenge de Quaresma, a la primavera; *Die sabbati quatuor temporum in Trinitate* o *Die sabbati quatuor temporum post Neuman*, que es refereix a la tercera després del diumenge de Pentecostés, a l'estiu; i *Die sabbati quatuor temporum post festum Sancte Crucis* (14 de setembre), referida a la quarta després de l'exaltació de la Santa Creu, a la tardor. A aquestes s'afegeix el dissabte *Sitientes* —anomenat així per la paraula inicial del cant de l'introit de la missa del dit dia— de la quarta setmana de Quaresma (*Die sabbati qua cantatur in ecclesia «Sitientes»*) i el dissabte de la setmana santa o vigília de Pasqua de Resurrecció (*Die sabbati vespere Pasquali*).

De les cent nou celebracions d'ordenacions generals hagudes durant els dè-nou anys que comprén aquest *Registrum tonsurarum*, un 35,9 % corresponen a les celebrades en el període quaresmal, en la segona *tèmpora*, seguides per un 18,4 % relatives a la quarta *tèmpora*; a continuació per un 17,4 % les celebrades en l'advent, en la primera *tèmpora*; i per un 16,5 % les celebrades en la tercera *tèmpora* i, finalment, per un 19,4 % les celebrades en la vespra de Pasqua.

El clericat o la primera tonsura es podia conferir en qualsevol dia, hora³⁵ i lloc; excepcionalment, en quaranta-tres ocasions es va fer diumenge. Els dies preferents eren per aquest ordre: dissabte i divendres amb molta diferència respecte a dimecres, dijous, dimarts i dilluns. Solia conferir-se habitualment a un sol escolar, excepte quan se celebraven ordes generals, normalment en la catedral, on la llista de tonsurats és molt nombrosa.

Al llarg dels anys que comprén aquest *Registrum tonsurarum et aliorum ordinum* queden perfectament registrats els moments d'agitació social, sobretot a la capital, coneguts com «bandositats», ocasionats pels continus i greus enfrontaments i aldarulls entre els llinatges més importants del regne i de la mateixa condició aristocràtica, que van arribar a convertir-se en una autèntica plaga social que torbava l'ordre ciutadà. Els «bàndols», que pretenien l'ocupació del poder social i per deriva del poder econòmic, comencen sempre en el moment de la debilitat del poder

¶³⁵ No sabem l'hora en què se celebraven els ordes, però sí que tenim una notícia sobre això: el diumenge 20-12-1411 el bisbe Hug va tonsurar onze escolars en la catedral *dum divinam celebra-*

bantur, que podria ser a la vesprada mentre se celebrava l'ofici de vespres, és a dir, el res de la segon hora canònica major, cap a les 18:00 hores (f. 135v).

central de la Corona en la baixa edat mitjana.³⁶ L'extinció de la Casa d'Aragó va produir a València entre 1410 i 1412 una successió de circumstàncies, derivades del procediment jurídic i la solució arbitrada a Casp, que van agitar la lluita de bàndols convertint-se en una guerra civil amb raons polítiques, patrimonials o jurisdiccionals. Però aquests horrorosos esdeveniments ja es vivien a València des de les últimes dècades del segle XIV i es van mantenir les dues primeres del Quatrecent, en què s'hi van implicar cavallers, ciutadans i menestrals.³⁷

Els reis es veien obligats a intervenir per a posar fi a tanta bandositat concedint treves. Entre les parts que mantenien alguna rivalitat podien estipular-se lliurement treves o bé el rei o el seu governador en nom seu podien ordenar-les si ho creien convenient per a la pau i tranquil·litat del regne o de la ciutat. El rei podia manar treves als contendents d'un bàndol qualsevol, encara que no tots els nobles van respectar les treves imposades pel monarca.³⁸ La mediació de sant Vicent Ferrer durant la seua estada a València en 1381 per a predicar la Quaresma, l'actuació del governador, dels jurats i del justícia criminal, i especialment el cansament produït per la llarga lluita van contribuir, de moment, a la pacificació tan desitjada per a la tranquil·litat de València, però després d'un breu descans es reproduïren els aldarulls a finals del segle XIV i les dues primeres dècades del següent.³⁹ El Consell de València va escriure al sant el 25 de juny de 1412 preguntant-li que tornara a la ciutat a posar pau entre els bàndols i fent referència a la seua intervenció en 1410: «la pau per vos començada en les bandositats de la dita ciutat».⁴⁰

L'autoritat eclesiàstica, en aquest cas el bisbe Hug de Llupià, també es va veure obligat a utilitzar una de les armes que li permetia el dret canònic en situacions tan extraordinàries com les que vivia la ciutat de València durant el seu

¶ ³⁶ José L. MAZA DE LIZANA RODRÍGUEZ, «Un consejero valenciano del siglo XV: Pero Maça de Liçana i d'Alagó», *Revista de Derecho UNED*, 20 (2017), p. 393. ¶ ³⁷ Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «L'Interregne a València», dins *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, edició a cura de M.ª T. Ferrer i Mallol, Barcelona, 2015, pp. 767-768. Aquest autor arreplega en dues taules consecutives la presència d'alguns personatges als dos bàndols principals, els Soler-Vilaragut i els Dies-Centelles, entre 1379 i 1413 (pp. 769-774). ¶ ³⁸ Remedios FERRERO MICÓ, «Bandosidades nobiliarias en Valencia durante la época foral», *Saitabi*, 35 (1985), pp. 102-103. ¶ ³⁹ Pel maig de 1412 es va signar la treva entre Felip Boil i Pere Maça i el 22 de setembre el rei Ferran I comunica amb satisfacció al jurats de València que els caps de les bandositats del regne,

reunits en presència del monarca gràcies als esforços de mossèn Bernat Despuig i de Francesc d'Esplugues, han decidit posar en mans d'ell llurs querelles (Mateu RODRIGO LIZONDO (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València, 2013, p. 986, n. 921). En aquell temps es va donar fi al període més virulent de les bandositats, que Narbona relaciona amb els canvis en el sistema de provisió de càrrecs municipals i amb l'entronització d'una monarquia més autoritària, la de la dinastia Trastàmara (Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *València, municipi medieval. Poder polític y luchas ciudadanas. (1239-1418)*, València, 1995, pp. 160-170. La cita està presa de Rodrigo Lizondo, pp. 986-987). ¶ ⁴⁰ José SANCHIS SIVERA (ed.), *Quaresma de S. Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*. Introducció, notes i transcripció per José Sanchis Sivera, Barcelona, 1927, p. XI.

Í ndex

Estudi introductori

Introducció	9
L'ordenació de clergues i matèries assignades a cada orde	12
Els ordenands i el ministre de l'ordenació	15
La formalitat de les ordenacions	22
Els regulars i els seculars	34
El <i>Regestrum tonsurarum</i> al servei de l'administració episcopal	47
Descripció del manuscrit	50
Criteris d'edició	54
Sigles i abreviatures	54
Bibliografia	55

Regests dels documents del Regestrum tonsurarum et aliorum ordinum 63

<i>Text del Regestrum tonsurarum et aliorum ordinum factum tempore reverendissimi in Christo patris et domini, domini Hugonis, Dei gracia, episcopi Valencie, incipiens in anno a Nativitate Domini .M°.CCCC°. secundo et deinceps de diversis annis sequentibus ut infra continetur</i>	77
--	----

Índex onomàstic 637

Índex toponímic 707

fonts històriques valencianes
84.

